

# Stanisław Talarczyk

---

## Zaawansowanie badań nad „Historią obszaru dolnej Noteci”

---

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 2, 270-278

---

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Talarczyk  
*Drezdenko*

## ZAAWANSOWANIE BADAŃ NAD „HISTORIĄ OBSZARU DOLNEJ NOTECI”

*H*istorią Drezdenka, Strzelc Krajeńskich i Dobiegniewa zainteresowałem się bliżej w lutym roku 1945, kiedy po raz pierwszy, działając w ramach tzw. „pomocy przyfrontowej”, zetknąłem się z zabytkami tych miast. Nie pozostało to bez wpływu na dalszą działalność zawodową i społeczną. Dwa lata później podjąłem pracę nauczycielską w Drezdenku, z okna mojego domu na Placu Wolności codziennie oglądać mogłem zaniedbany w tym czasie pałac późnobarokowy oraz starsze od niego obiekty brandenburskiej twierdzy. Podczas podróży do Strzelc Krajeńskich uwagę zwracały średniowieczne mury miasta, jak również zachowane baszty i wypalone ściany kościoła farnego.

Osiadająca się tutaj ludność zadawała dużo pytań, na które brakowało początkowo odpowiedzi. Trochę światła rzuciła praca zbiorowa pod redakcją M. Szczanieckiego i S. Zajchowskiej pt. „Ziemia Lubuska”, która ukazała się w roku 1950. Po roku 1956 z zachętą do podejmowania badań w tym zakresie wystąpiło Lubuskie Towarzystwo Kultury w Zielonej Górze oraz powstające z jego inicjatywy towarzystwa filialne, m.in. Strzelecko-Krajeńskie Towarzystwo Kultury i Nadnoteckie Towarzystwo Kultury w Drezdenku.

Do tej działalności włączyłem się od samego początku, jednak już wkrótce zorientowałem się, że wymaga kwalifikacji z dziedziny metodologii nauk historycznych i znajomości języka niemieckiego. Osiągnąłem to w dwóch etapach: studia na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego (1953-1959) i studia doktoranckie na Uniwersytecie Poznańskim (1973-1979).

Poza pracą magisterską i dysertacją doktorską, w których zajmuję się problematyką ogólnopolską, napisałem i opublikowałem w tym czasie

kilkanaście artykułów i jedną książkę tematycznie związane z interesującym mnie regionem. Obszarowo pokrywa się on z powiatem strzelecko-krajeńskim, geograficznie zaś jest to obszar zlewni dolnego odcinka Noteci. Ale całkowicie tej problematyce poświęciłem się dopiero po przejściu na emeryturę w roku 1984.

Dla opracowania historii tych ziem w formie monografii źródła krajowe okazały się niewystarczające. Konieczna więc stała się kwerenda archiwów i bibliotek niemieckich, co stało się możliwe dzięki kontaktom naukowym syna Andrzeja, germanisty i nauczyciela akademickiego. Z jego pomocą dotarłem do następujących placówek naukowych w Niemczech i Polsce:

1. Archiwum Państwowe w Gryfii (Staatsarchiv Greifswald).
2. Archiwum Państwowe w Merseburgu (Staatsarchiv in Merseburg).
3. Archiwum Państwowe w Poczdamie (Staatsarchiv Potsdam).
4. Archiwum Państwowe w Szczecinie. Oddział w Gorzowie Wlkp.
5. Biblioteka Instytutu im. Johana Gottfrieda Herdera w Marburgu (Bibliothek des Johan-Gottfried-Herder-Instituts in Marburg).
6. Biblioteka Fundacji Pomorskiej w Zamku Ranzaubau w Kilonii (Bibliothek der Stiftung Pommern. Schloß Ranzaubau in Kiel).
7. Biblioteka im. Martina Opitza. Centralna biblioteka wschodnioniemiecka. Herne. (Martin-Opitz-Bibliothek in Herne).
8. Biblioteka Państwowa Pruskie Dziedzictwo Kulturowe w Berlinie Zachodnim. (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz).
9. Biblioteka Senatu w Berlinie Zachodnim (Senatsbibliothek).
10. Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu im. Ernsta Moritza Arndta w Gryfii (Universitätsbibliothek der Ernst-Moritz-Arndt – Universität in Greifswald).
11. Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu im. Karola Marksa w Lipsku (Universitätsbibliothek der Karl-Marx-Universität in Leipzig).
12. Biblioteka Krajowego Towarzystwa Historii Marchii Brandenburskiej w Berlinie Zachodnim (Bibliothek der Landesgechichtlichen Vereinigung für die Mark Brandenburg).

13. Centralne Archiwum Ewangelickie w Berlinie Zachodnim (Evangelisches Zentralarchiv).
14. Książnica Narodowa w Lipsku (Deutsche Bücherei in Leipzig).
15. Książnica Pomorska w Szczecinie.
16. Niemiecka Biblioteka Państwowa w Berlinie Wschodnim (Deutsche Staatsbibliothek).
17. Tajne Archiwum Państwowe Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego w Berlinie Zachodnim (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz).

Korzystałem także z materiałów zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Szczecinie, Gorzowie i Zielonej Górze oraz bibliotek uniwersyteckich w Poznaniu i Toruniu.

Dzięki temu zdołałem pozyskać tysiące opracowań i dokumentów, których w kraju nie ma. Wydatki z tym związane (podróże, noclegi i odbitki kserograficzne) pokryliśmy ze skromnych dochodów własnych.

A oto konstrukcja monografii, której opracowanie jest już na ukończeniu.

## **Zarys historii obszaru dolnej Noteci, Drezdenko – Strzelce Krajeńskie – Dobięgniew, od czasów najdawniejszych do 1995 roku**

### Przedmowa

#### Rozdział I. Kształtowanie się środowiska geograficznego i najstarsza ludność

1. Krajobraz naturalny.
2. Stosunki wodne.
3. Gleba oraz szata roślinna.
4. Osadnictwo prahistoryczne.

#### Rozdział II. Obszar dolnej Noteci pod panowaniem Piastów (X-XIV w.)

1. Osadnictwo wczesnośredniowieczne.

2. Dzieje polityczne i ustrojowe.
3. Piastowski gród w Drezdenku,
4. Kształtowanie się ośrodków miejskich: Drezdenko, Strzelce Krajeńskie, Dobiegniew i Danków.
5. Wierzenia pogańskie i początki chrześcijaństwa.
6. Problemy zdrowotne i medycyna ludowa.

Rozdział III. Początki panowania margrabiów brandenburskich (do 1402).

1. Podbój i kolonizacja obszaru dolnej Noteci przez Askańczyków.
2. Rozwój Strzelec Krajeńskich.
3. Działalność zakonów niemieckich.
4. Wysiłki władców polskich zmierzające do odzyskania Drezdenka i Santoka.

Rozdział IV. Obszar dolnej Noteci pod panowaniem państwa krzyżackiego (1402-1454)

1. Nabycie Nowej Marchii przez Krzyżaków.
2. Spór o Drezdenko.
3. Narastanie sytuacji kryzysowej i powrót Nowej Marchii do Brandenburgii.

Rozdział V. Obszar dolnej Noteci pod panowaniem margrabiów brandenburskich z dynastii Hohenzollernów

1. Zwycięstwo reformacji.
2. Zwalczanie ludzi posądzanych o czary i opętanie przez diabła.
3. Rozwój gospodarczy Strzelec Krajeńskich i Drezdenka.
4. Życie gospodarcze w Dobiegniewie:
  - a) odbudowa Dobiegniewa po wielkich pożarach,
  - b) uprawy ziemi i hodowla zwierząt,
  - c) rybołówstwo,
  - d) piwowarstwo,
  - e) rzemiosło i przemysł,

- f) handel,
- 5. Budowa twierdzy w Dreżdenku oraz jej dzieje.
- 6. Przemarsze wojsk, kwatery i starcia zbrojne podczas wojny 30-letniej (1618-1648),
- 7. Początki osadnictwa w pradolinie Noteci,

#### Rozdział VI. Obszar dolnej Noteci pod panowaniem królów pruskich (1701-1870)

1. Osuszenie i zagospodarowanie pradoliny Noteci:
  - a) drugi etap osadnictwa w pradolinie Noteci w XVII-XVIII wieku,
  - b) realizacja generalnego planu uregulowania stosunków wodnych w pradolinie Noteci,
  - c) Fryderycjańska kolonizacja pradoliny Noteci w XVII-XVIII wieku,
  - d) udział mennonitów w zagospodarowaniu pradoliny Noteci,
2. Próby uprawiania winorośli w okolicach Starego Kurowa.
3. Rozwój Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w pradolinie Noteci:
  - a) życie religijne oraz budownictwo sakralne w Dreżdenku,
  - b) rozwój organizacji kościelnej w południowej części pradoliny,
  - c) rozwój organizacji kościelnej w północnej części pradoliny,
  - d) rozwój organizacji kościelnej w zachodniej części pradoliny,
  - e) unia ewangelickich kościołów protestanckich w roku 1830,
  - f) konflikty w działalności duchowieństwa.
4. Skupiska ludności żydowskiej oraz stosunki między nimi.
5. Dzieje Chyży.
6. Wydarzenia okresu wojny 7-letniej w Dreżdenku, Strzelcach Krajeńskich i Dobiegniewie (1755-1763).
7. Udział obszaru dolnej Noteci w agresji przeciwko Polsce.

8. Okres hegemonii Napoleona.
9. Reformy przeprowadzone po klęsce Prus.
10. Wydarzenia Wiosny Ludów.
11. Rozwój komunikacji.
12. Oddźwięk polskich walk narodowo-wyzwoleńczych:
  - a) insurekcja kościuszkowska,
  - b) powstania zbrojne pierwszej połowy XIX wieku.

Rozdział VII. Obszar dolnej Noteci pod panowaniem cesarzy niemieckich z dynastii Hohenzollernów (1871-1918)

1. Rozwój przemysłu fabrycznego i gospodarki kapitalistycznej.
2. Sytuacja finansowa powiatu Strzelce Krajeńskie na przełomie XIX i XX wieku.
3. Rozbudowa miast oraz ich unowocześnienie.
4. Rozbudowa i modernizacja sieci drogowej oraz komunikacji.
5. Parcelacja majątków junkierskich.
6. Rozwój szkolnictwa w powiecie Strzelce Krajeńskie:
  - a) szkoły ludowe,
  - b) szkoły dla dziewcząt,
  - c) szkoły doksztalcające,
  - d) szkoły średnie,
  - e) powstanie i działalność Królewskiego Gimnazjum w Strzelcach Krajeńskich,
  - f) powstanie i działalność Seminarium Nauczycielskiego w Strzelcach Krajeńskich.
7. Zasługi dla kultury i nauki mieszkańcy Drezdenka i Strzelce Krajeńskich:
  - a) życie oraz osiągnięcia odkrywcy Karola Ludwika Henckego,
  - b) życie i twórczość literacka Otto Franza Gensichena,
  - c) zasługi burmistrza Karola Moritza Treua w dokumentowaniu dziejów miasta i powiatu Strzelce Krajeńskie,
  - d) dorobek artystyczny Ludwika Nostera, Reinholda Breslera i Maksa Dennerta.

8. Udział mieszkańców powiatu Strzelce Krajeńskie w I wojnie światowej.
9. Życie religijne i działalność kościołów;
  - a) struktura organizacyjna Ewangelickiego Kościoła Protestanckiego,
  - b) budownictwo sakralne,
  - c) utrzymywanie się języka polskiego w życiu religijnym i tworzenie parafii katolickich.

#### Rozdział VIII. Obszar dolnej Noteci w republice weimarskiej

1. Przebieg rewolucji.
2. Życie polityczne w pierwszej fazie nowego ustroju.
3. Trudne lata powojenne.
4. Charakterystyka powiatu Strzelce Krajeńskie: ludność, zasoby ziemi i ich wykorzystanie, stosunki własnościowe.
5. Struktura administracyjna powiatu.
6. Działalność Kreistagu oraz administracji powiatowej.
7. Struktura organizacyjna administracji miejskiej w Strzelcach Krajeńskich.
8. Rozwój komunikacji:
  - a) początki motoryzacji, unowocześnienie i rozbudowa dróg bitych,
  - b) budowa linii kolejowej Skwierzyna – Stare Bielice,
  - c) początki komunikacji powietrznej.
9. Ożywienie działalności budowlanej:
  - a) budownictwo mieszkań oraz urządzeń komunalnych w Strzelcach Krajeńskich,
  - b) budowa oraz remont mieszkań i urządzeń komunalnych w Drezdenku,
  - c) budownictwo w gminach wiejskich.
10. Szkolnictwo w powiecie Strzelce Krajeńskie.
11. Powstanie i działalność Szkoły Ogrodniczej w Drezdenku.
12. Rozbudowa szpitala w Drezdenku.



13. Klęski żywiołowe:
  - a) plaga strzygoni choinówki w Puszczy Noteckiej,
  - b) zagrożenie pożarowe,
  - c) powódzie w pradolinie Noteci.
14. Działalność niemieckich organizacji społecznych:
  - a) obchody świąt państwowych,
  - b) bractwo strzeleckie i organizacje kombatanckie,
  - c) organizacje sportowe,
  - d) chóry i zespoły muzyczne.
15. Stosunki polsko-niemieckie,

#### Rozdział IX. Obszar dolnej Noteci w Trzeciej Rzeszy

1. Kryzys ustroju republikańskiego,
2. Rozwój ruchu narodowosocjalistycznego i przejście władzy przez zwolenników Hitlera.
3. Umocnienie monopolistycznej pozycji NSDAP i hitleryzacja powiatu Strzelce Krajeńskie.
4. Walka z bezrobociem i sytuacja społeczna robotników.
5. Indoktrynacja kadry nauczycielskiej.
6. Stosunek partii hitlerowskiej do ludności wiejskiej.
7. Hitleryzacja młodzieży.
8. Budowa fortyfikacji na granicy z Polską.
9. Stosunki polsko-niemieckie na pograniczu.
10. Przymusowi robotnicy w latach 1939-1945.
11. Pobyt polskich jeńców wojennych w Dobiegniewie (1939-1945):
  - a) budowa i zasiedlenie obozu,
  - b) niemiecka Komenda Oflagu II C Wvoldenberg,
  - c) materialne warunki obozowego życia,
  - d) działalność oświatowa i kulturalna jeńców,
  - e) ucieczki z obozu,
  - f) ewakuacja obozu w styczniu roku 1945.
12. Powiat Strzelce Krajeńskie w dniach klęski Trzeciej Rzeszy:

- a) ucieczka Niemców z terenów przyłączonych do Niemiec,
- b) ucieczka ludności niemieckiej z powiatu Strzelce Krajeńskie,
- c) pobyt ewakuowanej grupy oficerów alianckich w Ogardach,
- d) przymusowi robotnicy w ostatniej dekadzie przed wyzwoleniem.

Jak wspominałem wcześniej, rękopis tej monografii jest już na ukończeniu. Zbierane są także materiały źródłowe do drugiej jej części, w której zamieszczone zostaną wydarzenia z lat 1945-1995, a więc z okresu, który znany jest autorowi z autopsji. W obu częściach zamieszczony zostanie zgromadzony materiał ikonograficzny. Już teraz wybrane podrozdziały publikowane są w „Przeglądzie Zachodniopomorskim”, czasopiśmie wydawanym przez Uniwersytet Szczeciński. Dotychczas ukazało się 6 artykułów, a mianowicie:

1. Początki osadnictwa w pradolinie Noteci (tom VII, 1992 r. zeszyt 1).
2. Drugi etap osadnictwa w pradolinie Noteci w XVII-XVIII wieku (tom VII, 1992 r. zeszyt 3).
3. Realizacja generalnego planu uregulowania stosunków wodnych w pradolinie Noteci w XVIII wieku (tom VIII, 1993 r. zeszyt 1).
4. Fryderycjańska kolonizacja pradoliny Noteci w XVIII wieku (tom VII, 1992 r. zeszyt 4).
5. Życie oraz osiągnięcia odkrywcy Karola Ludwika Henckego (tom VIII, 1993 r. zeszyt 2).
6. Życie i twórczość literacka Otto Franza Gensichena (w druku).

Objętościowo część pierwsza zajmuje około 1400 stron maszynopisu, natomiast część druga – około 500 stron. Termin wydania całości uzależniony jest od możliwości finansowych.